

פרשת קרח

קרח ודתן ואבירים – בין שתי עדות

פרשתנו עוסקת בשתי קבוצות שהתעמתו עם משה ואהרון: האחת קרח ועדתו; השנייה דתן ואבירים ותומכיהם.¹ תגובת משה לעימות שיצרו דתן אבירים ותומכיהם אינה דומה במאומה להתנהגות משה כפי שהכרנו אותו עד כה, שתמיד עמד לימין ישראל. זאת כפי שביטא משורר תהילים אמר על משה: "וַיֹּאמֶר [ה'] לְהִשָּׁמֵד לְוַלֵּי מֹשֶׁה בְּחִירוֹ עֶמֶד בְּפָרֶץ לְפָנָיו לְהִשָּׁיב חַמְתּוֹ מִהִשָּׁחִית" (תהילים קו, כג). כך גם רבי נחמן מברסלב מדגיש את רחמנותו המופלגת לישראל: "כי משה רבנו היה לו רחמנות באמת על ישראל, ומסר נפשו בשביל ישראל".² משה המגיב לדתן ואבירים הוא משה אחר לחלוטין – תקיף והחלטי שתובע מאלוקים: "אַל תִּתֵּן אֶל מְנַחֲתֶם" (טז, טו). בהמשך משה קובע גם את עונשם, בבחינת צדיק גוזר והקב"ה מקיים. מה הביא את משה רבנו לנהוג כך כלפי דתן ואבירים ותומכיהם? ומדוע יחסו לעדת קרח היה שונה?

מחלוקת קרח ועדתו

טענת קרח ועדתו כלפי משה ואהרון היתה: "וַיִּקְהָלוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אֶהֱרֹן וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם רַב לָכֶם כִּי כָל הָעֵדָה כָּלָם קְדוֹשִׁים וּבְתוֹכָם ה' וַיִּמְדוּעַ תִּתְּנֵנָּהּ עַל קְהַל ה'" (במדבר טז, ג). מקובל להבין את הטענה כביקורת חריפה על "זכויות יתר" שנטלו לעצמם משה ואהרון. אין הם חולקים על מעמדו של משה כנביא, אבל הם מערערים על כך שהם עצמם לא זכו לכהונה ונשארו במעמד של לויים בלבד. מבאר יפה את עמדתם רבי יוסף בכור שור:

רב לכם לקחת הגדולה הזאת, שאתם אומרים אהרון ובניו יהיו כהנים, ועשו להם בגדי זהב ואבנים טובות ומרגליות משל ציבור, לכבוד ולתפארת וכל העדה משועבדים להם בעשרים וארבע מתנות כהונה; ועל כל העדה אתם קוראים: "הזר הקרב יומת", והלא כל העדה כולם קדושים וראויין לכהונה, שהרי הקדוש ברוך הוא קראם: "ממלכת כהנים וגוי קדוש"! ומדוע תתנשאו על הקהל לומר, אתם כהנים ולא הם?! **ומתוך תשובתו של משה שאמר להם: "ובקשתם גם כהונה", אתה למד שעל הכהונה היה מערער, אלא שהיה מדבר כמו בשביל כל העדה, כדי שיאותו כולם לדבריו, ולא יאמרו שמא הוא מבקש לעצמו?**

יש להדגיש כי היו פרשנים שטענו שקרח ועדתו לא התנגדו להנהגתו של משה, ולא זו בלבד אלא שהם היו קבוצת אנשים רוחניים³ השואפים להתחבר אל הקודש ולעלות במעלות הקדושה. עם אנשים ערכיים כאלה יכול משה

¹ לא נעסוק באון בן פלתי כיון שהוא אינו נזכר בהמשך הפרשה וידועה האגדה (במדבר רבה, יח, כ) על אשתו שהצילה אותו.

² ליקוטי מוהר"ן תניינא, ז.

³ ראה דברי הנצי"ב בהמשך, וכן את מאמרו של הרב מנחם ליבטאג (2001), פרשת קרח, באתר של ישיבת הר עציון.

לנהל דיון, הגם שהוא כמובן חולק לחלוטין על טענתם, לכן משה מציע להם את מבחן הקטורת שמטרתו להראות על ידי הקטורת במי בוחר הקב"ה. קרח ועדתו אכן קבלו עליהם את המבחן שהציע משה. כך למשל פירש הנצי"ב:

יש להבין שמאתים חמישים איש [שבעדת קרח] היו באמת גדולי ישראל בכל פרט גם ביראת ה'. והיה מניעת הכהונה שהוא גורם דבקות ואהבת ה' כאש בוער בקרבם. לא לשם שררה וכבוד המדומה כי אם להתקדש ולהשיג מעלה זו על ידי עבודה. וגם המה ידעו אשר דבר ה' אמת בפי משה. ואין להרהר אחריו חס ושלום. רק הרהרו בלבם אחר רצון ה' ומסרו עצמם למסירת נפש ולמות על אהבת ה' כי עזה כמות אהבה.

לעומת עדת קרח רואה הנצי"ב את עדת דתן ואבירים כנרגנים מקדמת דנא "לא כן דתן ואבירים המה היו רחוקים מתאוה עליונה זו. כי אם שהיו בטבע בעלי מחלוקת ושונאי משה עוד במצרים... ומכל שכן עתה כאשר נגזר עליהם למות במדבר ולא להיכנס לארץ זבת חלב ודבש."

דתן ואבירים

שונים לחלוטין הם פני הדברים בעימות הקשה עם דתן ואבירים ותומכיהם. חז"ל והמפרשים מזהים את דתן ואת אבירים כמי שמימי מצרים היו אופוזיציה למשה ודרכו הרוחנית וזו לשון המדרש:

"והנה שני אנשים עברים נצים" – מי היו? דתן ואבירים. והם שאמרו [בחטא המרגלים] "נתנה ראש ונשובה מצרימה" ... והן שהותירו מן המן... והם שיצאו ללקוט [בשבת] ולא מצאו. והם היו במחלקתו של קרח ... שהן עמדו ברשתן מתחלה ועד סוף.⁴

נמצאנו למדים שדתן ושאבירים ערערו על משה וסמכותו מרגע שהחל לראות בסבלות אחיו במצרים. כך גם מתבטא הנצי"ב על דתן ואבירים "שהיו בטבע בעלי מחלוקת ושונאי משה עוד במצרים... ומכל שכן עתה [לאחר חטא המרגלים] כאשר נגזר עליהם למות במדבר ולא להיכנס לארץ זבת חלב ודבש".

לכן בפרשתנו, כשמשה קורא לדתן ולאבירים כדי לנסות לפייסם, הם לא היו מוכנים לשום הידברות או גישור עם משה ככתוב: "וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה לְקָרָא לְדָתָן וְלָאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב וַיֹּאמְרוּ לֹא נִעְלָה. הַמַּעַט פִּי הָעֲלִיתָנוּ מֵאֶרֶץ זְבַת חֶלֶב וּדְבַשׁ לְהִמִּיתָנוּ בְּמִדְבָּר כִּי תִשְׁתַּרְרַר עָלֵינוּ גַם הַשְׁתַּרְרָה. אֵף לֹא אָל אֶרֶץ זְבַת חֶלֶב וּדְבַשׁ הִבִּיאָתָנוּ וַתִּתֵּן לָנוּ נַחֲלַת שָׂדֵה וְכָרְם הַעֲיִינֵי הָאֲנָשִׁים הָהֵם תִּנְקָר לֹא נִעְלָה" (טז, יב - יד). אם כן, דתן ואבירים וסיעתם הם קבוצה שקוראת תגר על מנהיגותו של משה תוך שהיא מורדת בהנהגתו בגסות וביהירות.

לאחר חטא המרגלים, שדתן ואבירים היו מאלו שהתסיסו את העם במהלכו, כאשר היה ברור להם כי נגזר עליהם ועל דורם למות במדבר, הם היו מיואשים לחלוטין מהנהגת משה, ולא הייתה להם שום מוטיבציה ללכת בדרכי התורה ולפעול ולהתנהג כפי שמורה אותם משה. כל רצונם היא לחזור למצרים, ולזכות בה לנחלה

⁴ מדרש תנחומא, שמות י'א'

אך נראה שהדברים חמורים אף יותר. דתן ואבירם כינו את מצרים "ארץ זבת חלב ודבש" וקבלו על שהוצאו ממנה על ידי משה. הכינוי של מצרים כארץ זבת חלב ודבש איננו קשור רק למצבם לאחר החטא, אלא לתפיסתם המקולקלת. משום שכפי שמצא הרב אלחנן סמט,⁵ הביטוי "ארץ זבת חלב ודבש" מופיע בתורה עשרים פעם. מתוכם תשע עשרה פעם הוא מתאר את שבח ארץ ישראל, ורק פעם אחת בדברי דתן ואבירם ביטוי זה מיוחס למצרים.

הכינוי של ארץ מצרים כזבת חלב ודבש, מראה את הניכור של דתן ואבירם מדרכו של משה רבנו, ששימת חיו הייתה הבאת עם ישראל אל ארץ כנען, שהיא היא הארץ הברוכה והמובטחת ולא שום ארץ

בסירובם של דתן ואבירם לדבר עם משה הם השתמשו פעמיים בביטוי "לא נעלה", בכך כוונתם הייתה כפולה: לא רק שלא יעלו אל אוהלו של משה כדי לדבר אתו, אלא לא יעלו לארץ. כלומר הם מסרבים לקחת חלק בכל המהלך של יציאה ממצרים ומכניסה לארץ אלא רצונם הוא: "נִתְּנָה רֵאשׁ וְנִשׁוּבָה מִצְרָיִם" (במדבר יד, ד), כפי שאמרו כבר בזמן חטא המרגלים.⁶

לדעת החיזקוני כשאמרו דתן ואבירם "לא נעלה" כוונתם הייתה שגם אם יאמר הקב"ה שהוא בחר באהרון, זה לא יניע אותם מעמדתם שיש להחליף את משה ואהרון. בכך עמדתם שונה מהותית מעמדת קרח ועדתו שקיבלו עליהם את מבחן המחתות. יתר על כן, לפי ה"אור החיים" בפירושו לפרשתנו, דתן ואבירם היו הסיבה הראשונית והעיקרית לכל המחלוקת של קורח ועדתו. הם שהסיתו את קרח אשר היה חוזר בו ממחלוקתו לולא הוסת על ידם. לכן הוא טוען שהתורה רואה את דתן ואת אבירם כאחראים למוותם של כל המתים במחלוקת אומללה זו והאירועים שלאחריה. סך הכול כחמישה עשר אלף נפשות מישראל.⁷

תגובת משה לעדת קרח

כשמשה שומע את טענות קרח ועדתו, הוא מגיע אתם להידברות בניסיון להביא אותם להכרה בטעותם. זאת בתקווה שיסורו מדרכם הרעה:

שְׁמַעוּ נָא בְּנֵי לֵוִי. הַמַּעַט מִכֶּם כִּי הִבְדִּיל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֶתְכֶם מֵעֵדֶת יִשְׂרָאֵל לְהַקְרִיב אֶתְכֶם אֵלָיו לְעִבֹד אֶת עֲבֹדַת מִשְׁכַּן ה' וְלַעֲמֹד לִפְנֵי הַעֲדָה לְשִׁרְתָּם. וַיִּקְרַב אֶתְּךָ וְאֶת כָּל אַחִיךָ בְּנֵי לֵוִי אֶתְּךָ וּבְקִשְׁתֶּם גַּם כְּהֵנָּה. לָכֵן אֶתְּךָ וְכָל עֲדֶתְךָ הַנֹּעְדִים עַל ה' וְאַחֲרָן מֶה הוּא כִּי תִלְיִנוּ עָלָיו (טז, ח-יא).

לאחר שניסיון הפיוס שלו נכשל, מסכימים קרח ועדתו להצעת משה על מבחן המחתות שיתבצע למחרת בבקר, לפני הקב"ה. משה אינו כועס, אולי אפילו להפך, כפירושו של אור החיים הקדוש⁸: "עוד ירצה לומר שיכינו עצמן בקדושה ובטהרה כדי שיהיו ראויים להיות לפני ה'". נימה של פיוס ניכרת גם בפירוש האלשיך הקדוש: "הנה זה היתרון אעשה לכם בל תאמרו שאינכם בני בית לפניו יתברך. לכן הקדימו אתם תחילה והיו לפני ה', המצאו לפניו יתברך... ואחר כך אהרן".

⁵ הרב אלחנן סמט (2002), פרשת קרח, באתר של ישיבת הר עציון.

⁶ כך הסביר גם ישראל רוזנסון, דברים במדבר, ירושלים תשס"ד, עמ' 204.

⁷ ראה במדבר יז, יד.

⁸ על במדבר ט"ז, ט"ז.

כאשר כבוד ה' מתגלה אל כל העדה, מתבצע מבחן המחנות שהוסכם עליו מראש: "וְאֵשׁ יִצָּאָה מֵאֵת ה' וְתֹאכַל אֶת הַחֲמִשִּׁים וּמְאֵתִים אִישׁ מִקְרִיבֵי הַקֹּטֶרֶת" (ט"ז ל"ה). מבאר הנצי"ב:

והנה לא היה אפשר להם לקחת מחנות וכדומה ולהקריב במשכן. שהרי הלויים שמרו שלא יקרב זר משום הכי היו מוכרחים לעשות מחלוקת על משה ואהרן ולפרוץ גדר. כל זה היה הליכות מאתיים חמישים איש, ובשביל שמכל מקום כיונו לשם שמים משום כך נענשו בשריפה באש שיצא מקודש קודשים, והיה בזה ענין כבוד גם כן כמו שיבואר.⁹

מיתתם בשריפה שמקורה אלוקי, כשהם עוסקים בקטורת, דומה מאד למיתת נדב ואביהוא שני בני אהרון, שמוחזקים בעיני חז"ל כצדיקים שמתו בהקריבם אש זרה, ולכן רואה זאת הנצי"ב כמיתה מכובדת.

תגובת משה לעדת דתן ואבירם

כאמור, לסירוב של דתן ואבירם לקריאתו של משה, הוא מגיב בדרך השונה בתכלית לא רק מתגובתו לעדת קרח, אלא גם מכל התגובות הקודמות של משה לחטאים של בני ישראל שבהם משה ניסה תמיד ללמד סגוריה על העם החוטא. אך כאן התורה מספרת: "וַיַּחַר לְמוֹשֶׁה מְאֹד וַיֹּאמֶר אֶל ה' אֵל תִּפְּן אֶל מִנְחַתְּם לֹא חָמוּר אֶחָד מֵהֶם נִשְׁאַתִּי וְלֹא הִרְעִיתִי אֶת אֶחָד מֵהֶם" (שם טו).

בהמשך משה פונה לכל עדת ישראל שלא השתתפו פעיל בעימות, אבל ודאי צפו בו ושמעו אותו, ובפיו שתי אמירות: האחת אזהרה לכל העם להתרחק מהרשעים כדי שלא יפגעו: "וַיִּדְבֹּר אֶל הָעֵדָה לֵאמֹר סוּרוּ נָא מֵעַל אֲהָלֵי הָאֲנָשִׁים הַרְשָׁעִים הָאֵלֶּה וְאַל תִּגְעוּ בְּכָל אֲשֶׁר לָהֶם כִּי תִסְּפוּ בְּכָל חַטֹּאתֵיכֶם" (שם כו). באמירה השנייה הוא מודיע על מופת או אות שיוכיח לעיני כל העם את צדקתו, וישכנע שמעשיו נעשים בציווי אלוקי, לשם שמיים, ולטובת העם כולו:

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּזֹאת תִּדְעוּן כִּי ה' שְׁלַחְנִי לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל הַמַּעֲשִׂים הָאֵלֶּה כִּי לֹא מִלְּבִי. אִם כְּמוֹת כָּל הָאָדָם יִמְתּוּן אֵלֶּה וּפְקֻדַת כָּל הָאָדָם יִפְקֹד עֲלֵיהֶם לֹא ה' שְׁלַחְנִי. וְאִם בְּרִיאָה יִבְרָא ה' וּפְצָתָהּ הָאֲדָמָה אֶת פִּיהָ וּבִלְעָה אֹתָם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לָהֶם וַיִּרְדּוּ חַיִּים שְׂאֵלָה וַיִּדְעֶתְם כִּי נִאֲצוּ הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה אֶת ה' (שם, כח-ל).

ואכן המופת התממש מייד:

וַיְהִי כְּכַלְתּוֹ לְדַבֵּר אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַתִּבְקַע הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תַּחְתֵּיהֶם. וַתִּפְתַּח הָאָרֶץ אֶת פִּיהָ וַתִּבְלַע אֹתָם וְאֶת בְּתֵיהֶם וְאֶת כָּל הָאָדָם אֲשֶׁר לָקַרַח וְאֶת כָּל הָרֹכֹשׁ. וַיִּרְדּוּ הֵם וְכָל אֲשֶׁר לָהֶם חַיִּים שְׂאֵלָה וַתִּכַּס עֲלֵיהֶם הָאָרֶץ וַיִּאבְדּוּ מִתּוֹךְ הַקֶּהֶל. (שם, לא-לג)

מבאר הנצי"ב "כי [דתן ואבירם] שהיו בטבע בעלי מחלוקת ושונאי משה עוד במצרים... ומכל שכן עתה כאשר נגזר עליהם למות במדבר ולא להיכנס לארץ זבת חלב ודבש. משום הכי נענשו בבליעה בארץ כרוח הבהמה".

מדוע הגיב משה בתקיפות שאינה מאפיינת אותו רק כלפי דתן ואבירם ותומכיהם?

יש הטוענים שמשה נעלב מאד הן מהיחס הבלתי נסבל שבו הגיבו דתן ואבירם, והן מהאשמתם חסרת השחר שמשה השתרר עליהם. בדרך זו הלכו מפרשים רבים כגון הספורנו ששם בפי מושה את המילים: "אל תפן אל

⁹ העמק דבר במדבר טז א

שום מין קורבן שיקריבו לכפר עליהם... כי איני מוחל על עלבונני ואין למחול להם בלעדיי". שד"ל הדגיש את העובדה שמשה חשב שלטענותיהם אין שום בסיס: "התפלל באזני כל העם שלא ירצה ה' את מנחתם כי אין להם שום טענה להתרעם עליו, כי הוא מעולם לא השתרר עליהם להנאת עצמו". אומנם זו גישה אפשרית, אולם אני אבקש ללכת בדרך אחרת בעקבות פרשנים נוספים, לפיהם חשב משה שמצווה לכלות את דתן ואבירם מכיוון שעצם קיומם הוא הרסני לעם ישראל. כך למשל האורת חיים הקדוש מזהה בדתן ובאבירם רוע מוחלט: "הכיר היותם בחינת הרע גמור אשר טבעו לשנא בחינת הטוב שנאת מות בלא סיבה, ולזה אמר אל ה' אל תפן אל מנחתם".¹⁰ הוא מצדיק את התנהגותו של משה באומרו: "דע כי הצדיקים יש כח בהם להפקיע זכות הנמצאת לרשעים כשיראו שהם מוחלטים ברע... מעתה אין סיבה לשנאתם ולחשדם בשום אופן ואין זה אלא לצד היותם חלק רע גמור וטבע הרע לשנוא הטוב שנאה עזה טבעית בלא סיבה, מעתה כל כיוצא בזה מצווה לעקרו ולהפקיע זכותו".

יש להבין שבתקיפותו של משה, העניו מכל אדם, יש הרבה יותר מאשר עלבון אישי. משה ראה גם בפעם הזו כי דתן ואבירם הם גלעין מסוכן ביותר בעם ישראל, אין בהם שום אמונה בקב"ה ובתורתו, ובכך הם מערערים ללא היסוס על מנהיגותו של משה ומסרבים להכיר בכך שמשה הוא שליח הקב"ה. הם חסרי מוטיבציה להיות חלק מהמהלך האלוקי שלא היה כמוהו, של הוצאת גוי מקרב גוי והכנסת עם ישראל לארץ המיועדת לו. מרגע שהתברר להם שדור המדבר הביא על עצמו את הגזירה שלא להיכנס לארץ, והמשמעות היא שהם לא יקבלו נחלת שדה וכרם, הם איבדו כל מוטיבציה להיות שותפים לדבר חיובי ובונה. כל רצונם הוא להמריד, לפגוע ולפרק. משראה זאת משה הבין ש"עשבים שוטים" אלה, הם בבחינת שורש פורה ראש ולענה,¹¹ ותקנתם היחידה היא העברתם מן העולם בטרם ישחיתו כל חלקה טובה.¹²

מדרכו של משה אנו למדים שיש מצבים שבהם אסור לגלות רחמנות. זאת משום שרחמנות במצבים אלה יכולה להביא לאסון ולגרום לנזק רב לכלל העם. כפי שאמר רבי אלעזר: "כל שנעשה רחמן על האכזרים, לסוף נעשה אכזר על רחמנים".¹³ להבנתו, זה מה שעמד מול עיני משה רבנו כאשר טיפל בדתן ואבירם. זו הסיבה שהעניו מכל אדם שתמיד הליץ יושר על עם ישראל גזר את גזירתו הקשה, בבחינת צדיק גוזר והקב"ה מקיים.

¹⁰ "אור החיים" על במדבר טז, טו.

¹¹ דברים כ"ט, י"ז: "פן יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט אשר לבבו פנה היום מעם ה' א-לוהינו ללקת לעבד את אלהי הגוים ההם פן יש בכם שרש פרה ראש ולענה".

¹² כפי שנאמר (שם, שם, י"ט): "לא יאבה ה' סלח לו כי אז יעשן אף ה' ויקנאתו באיש ההוא ורבצה בו כל האלה הקטובה בספר הזה ומטה ה' את שמו מתחת השמים".

¹³ מדרש תנחומא לפרשת מצורע.